

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:20
sssjournal.com

pp.3037-3040
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 23/05/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 30/07/2018
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 31.07.2018

HUNLARDA DİN ANLAYIŞI VE ÖLÜ GÖMME GELENEKLERİ

UNDERSTANDING OF RELIGION AND BURIAL CUSTOMS IN HUNS

Dr.Öğretim Üyesi Ebru ORAL

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, ebruorl@hotmail.com,
Batman/Türkiye

ÖZ

Orta Asya Bozkır Kültürleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Hunlar, kendilerine özgü dinsel inanışları ve ölü gömme gelenekleri ile dikkat çekmektedir. Tarihin en erken dönemlerinden itibaren farklı coğrafyalarda ve farklı kültür bölgelerinde ortaya çıkan ölü gömme gelenekleri ve uygulamalarının şekillenmesinde toplumların dinsel inanışlarının önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Anadolu, Mezopotamya ve Mısır gibi farklı kültür bölgelerinde yaşayan toplumlar tarafından benimsenen öbür dünya inanışı kavramının, Orta Asya Bozkır Kültürleri içerisinde de önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Tarihin farklı dönemlerinde ve farklı kültür bölgelerinde yaşayan toplumların dinsel inanışlarının ortaya çıkmasında ve dinsel anlayışın şekillenmesinde öbür dünya inanışının önemli bir etkisi olduğu bilinmektedir.

Çalışma kapsamında Hunlarda Dinsel anlayışın bir parçası olan Tanrı kavramı ve dinsel inanışları ortaya çıkaran çeşitli unsurlar ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda dinsel inanışlarla birlikte ortaya çıkan çeşitli ritüeller, tapınma biçimleri ve mitler de ele alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Hunlarda din anlayışı kapsamında, Orta Asya Bozkır Kültürlerinin yaratılmış mitleri, dinsel inanışların sanat eserlerine yansımaları ve dinsel inanışların yaşam biçimleri üzerindeki etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır. Dinsel anlayışın bir parçası olan ölü gömme gelenekleri ve uygulamaları da çalışma kapsamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Hun, Din Anlayışı, Ölü Gömme Gelenekleri, Öbür Dünya İnanışı, Tapınma Biçimleri.

ABSTRACT

Huns, possessing a significant place in Central Asia Step Cultures, attract attention with their religious beliefs and burial customs special to them. It is understood that the religious beliefs of societies have played an important role in the formation of burial customs and their applications having emerged in different geographies and cultural regions since the dawn of the history.

It is understood that the belief of hereafter adopted by societies living in different cultural regions such as Anatolia, Mesopotamia and Egypt had a significant place in Central Asia Step Cultures. It is known that the abovementioned belief had an important effect on the emergence of religious beliefs and formation of understanding of religion in societies living in different periods of history and in various cultural regions.

Within the context of the study, it will be tried to evaluate the issue by handling various aspects to unearth the concept of God and religious beliefs, which are part of religious understanding in Huns. At the same time, various rituals, worshiping forms and myths emerging together with religious beliefs will be dealt with and tried to be evaluated. Myths of creation believed in Central Asia Step Cultures, the reflections of religious beliefs on the artworks and the effects of religious understanding on life styles in Huns will be tried to be assessed within the context of understanding of religion. Within this scope, burial customs and its applications will be tried to be evaluated as a part of religious belief.

Key Words: Hun, Understanding of Religion, Burial Customs, Hereafter Belief, Worshiping Forms.

Tarih öncesi dönemlerden itibaren farklı kültür bölgelerinde yaşayan çeşitli toplumların dini inanışlarının şekillenmesinde hayatın ve ölümün çok büyük bir etkisi olduğu bilinmektedir. Doğada ortaya çıkan birtakım anlaşılması güç olaylar, güçler ya da varlıklar insanları manevi düşüncelere sevk etmiştir. Tabiiatta ortaya çıkan olayların insanları kimi zaman korkuttuğu, kimi zaman da insanların hayranlığını kazandığı anlaşılma ile birlikte bunun neticesinde ise tanrı ve öbür dünya kavramı ortaya çıkmıştır.

Orta Asya Bozkır Kültürleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Hun Kültürü, dini inanışları ve ölü gömme gelenekleri ile dikkat çekmektedir. Orta Asya'nın önemli topluluklarından birisi olan Hunların dinsel inanışlarının ve dinsel uygulamalarının ortaya çıkmasında ve gelişmesinde, buldukları coğrafi konum, yaşam tarzları ve sosyo-kültürel yapılarının önemli bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır.

Mezopotamya, Mısır ve Anadolu toplumlarının aksine, (Hunlar) "geleneksel Türk dini" olarak tanımlanan tüm kültür ve sanat hayatlarının da kaynağı olan Tek Tanrı İnancına (Gök Tanrı) sahiptirler. Hunlar Gök Tanrıya inanmakla birlikte, onu Tanrı anlamında bir yücelik sıfatı olan "Tengri" kelimesi ile ifade etmekteydiler. Türk hükümdarı da Tengri'den kut alan anlamında Tan-hu sıfatı ile tanımlanmaktadır. Türkler, kutsal olarak kabul ettikleri tüm kavramları, Tanrı'nın kut'unun tecellileri olarak gördükleri yer, su, ağaç, dağ ve asil soydan gelen hükümdar ile atalarında bulmalarına rağmen, bunlarının hiç birini tanrı yerine koymamışlardır¹.

Hunların dini inanışları ile ilgili bilgilerin bir kısmı Çin kaynaklarına dayanmaktadır. Çin kaynaklarının verdiği bazı bilgilere göre; Hunların sonbaharda yapraklar sararıp döküldüğünde törenler ve ayinler yaptıkları, tabiatın yeşilliklere büründüğü ilkbahar gelince de yine bu törenleri tekrarladıkları bilinmektedir. Sözkonusu ayinler sırasında çeşitli hayvanların kurban edildiği de anlaşılmaktadır. Ayinler esnasında Kam'ların gök tanrısına at, yer tanrısına da dağ koyunu veya koç kurban ettikleri düşünülmektedir².

Hun dini anlayışı içerisinde önemli bir yer teşkil eden Şamanizm ata ruhlarına ve doğa varlıklarına tapınmaya dayanan eski bir inanç olarak bilinmektedir. Ancak eski Çin kaynaklarından öğrenildiğine göre, Şamanlığın önce Orta Asya Türkleri arasında ortaya çıktığı, daha sonra da diğer Türk boyları arasında yayıldığı anlaşılmaktadır³. Hunların geleneksel dini inanışları içerisinde önemli bir yer teşkil eden, Şamanizm, daha ziyade kişiler, aileler veya bir kabile içinde hükmü geçen bir din sistemi olarak bilinmektedir⁴. İslamiyet'i kabul eden Türklerde Şamanizm'in en önemli izleri, ilk dervişlerin istedikleri zaman bir hayvan veya kuş şekline girebilmeleridir. "Geyikli Baba" olarak tanımlanan bu dervişlerin geyiğe bindikleri ve tepelerinde geyik boynuzları bulunan şapkalar taşıdıkları anlaşılmaktadır⁵.

Hun dini inanışları arasında çeşitli vahşi hayvanların ve yırtıcı kuşların ilahi birer haberci olduğu ve Kamların yardımcısı oldukları düşünülmektedir. Hun sanat eserleri üzerinde betimlenen çeşitli mitolojik varlıklar Hun sanatçılarının sık sık ele aldıkları konular olarak dikkat çekmektedir. Kamların birçok hayvanlarla bağlantıları olduğu düşünülmektedir. Kamlar, sözkonusu hayvanların, ruhlarının bulunduğu ülkelere giderken kendilerine yardımcı olacakları inancını taşımaktaydılar. Hayvanlar arasında özellikle kuşların önemli bir yerinin olduğu bilinmekle birlikte, bu hayvanların tözlerinin (tös) ya da putlarının yapıldığına dair kanıtlar mevcuttur⁶.

Hunlarda ölü gömme geleneklerine ait en önemli bilgiler, Altaylardaki Pazırık Kurganlarından gelmektedir. Sözkonusu kurganlarda cesetlerin başlarının doğuya dönük olarak yerleştirildiği, yüzlerinin ise daima batıya bakar şekilde yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu dinsel uygulamanın sebebinin, ölümden sonraki hayatın batıda tekrar yaşanacağına duyulan inanıştan kaynaklandığı düşünülmektedir. Hunların defin merasimlerinin, yılın belirli zamanlarında, ilkbahar ve sonbahar aylarında yapıldığı anlaşılmaktadır⁷.

Orta Asya Bozkır Kültürlerinde özellikle Eski Türklerdeki yas törenlerine "yuğ" denilmektedir. Toplumda yaşayan birisi öldüğünde dini ve hukuki bir mecburiyet olarak yuğ törenlerinin gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Bir kimsenin öldüğü zaman cesedinin çadırının içinde yere yatırıldığı ve kendisine birer koyun, at veya sığır kurban edildiği düşünülmektedir. Hun ölü gömme geleneklerine göre, cesedi gömmek için uğurlu bir zaman seçilmektedir. Bir kimse ilkbaharda veya yazın ölmüşse yapraklar dökülünceye kadar, sonbaharda veya kışın ölmüşse yapraklar yeşerinceye kadar beklenmektedir. Geleneklere göre öncelikle ölünün atının yakıldığı ve külünün ölüye ait diğer eşyalarla birlikte gömüldüğü anlaşılmaktadır. Ölüye ait

¹ Sazak, 2014,40-41.

² Diyarbakirli, 1972:93.

³ Uslu,2016,127.

⁴ Ögel, 2010,17.

⁵ Ögel, 2010:29.

⁶ Diyarbakirli,1972,83.

⁷ Diyarbakirli, 1972,64.

mezarın üstüne ölenin hayattayken öldürdüğü düşman sayısı kadar “balbal” adı verilen taşlar veya heykeller dikilmektedir. Hunların din anlayışına göre ve ölü gömme gelenekleri içerisinde cenazeyi yakıp küllerini gömmek âdeti sözkonusudur⁸.

Hun ölü gömme gelenekleri içerisinde yer alan yas ile ilgili diğer bir uygulama ise ölen kişinin mezara gömülen veya gömülmeyen atlarının kuyruklarının kesilmesi veya değişik şekillerde örülmesi ya da bağlanmasıdır. Hunların, yas törenleri esnasında sunulan kurbanları ve şölen esnasında yenildikten sonra kalan artıkları ve kemikleri de çoğu zaman bu mezarlara bıraktıklarını gösteren çeşitli kalıntılar mevcuttur. Bu kalıntılar bazen çok sayıda hayvanın bu törenlerde yenildiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır⁹.

Hunlara ait ölüm ve cenaze merasimleri ile ilgili çeşitli inanışların, ataları döneminde ve Proto Türk döneminde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bazı geleneklerin ve inanışların kökenlerinin daha da erken dönemlere kadar gittiği düşünülmektedir. Orta Asya Bozkır Kültürlerine özgü kurgan şeklindeki mezarların veya kurganların erken dönem örnekleri olabilecek mezar tiplerinin Neolitik ve Mezolitik Dönemden itibaren ortaya çıktığı anlaşılmaktadır¹⁰.

Hun dini inanışları içerisinde önemli bir sahip olan mezarlar, dikdörtgen planlı teras mezarlar ve daire planlı kurgan tipi mezarlar olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Dikdörtgen planlı teras mezar tipinde, dışarıdan sadece yüzeyi dikdörtgen şeklinde bir mezar odası sınırı ile bu dikdörtgen mezar odasına giden üçgen şeklindeki giriş koridoru sınırları yer almaktadır. Bu tip mezar geleneği Moğolistan ve Baykal Gölü'nün güney bölgesindeki ”tegin mezarları” olarak adlandırılan Noiun Ula Kurganı teras tipi mezarlarında karşımıza çıkmaktadır¹¹. Hun ölü gömme gelenekleri içerisinde önemli bir yer teşkil eden diğer bir mezar tipi ise, daire planlı kurgan tipi mezarlardır. Sözkonusu mezarlar, genellikle nehre yakın bir dağın eteğinde veya ovasında bulunan mezarlar olarak dikkat çekmektedir. Bu tip mezarlara, özellikle Altay-Tuva bölgesindeki kurganlarda rastlamak mümkündür¹².

Orta Asya Bozkır Kültürleri açısından önemli bir yere sahip olan Kurgan mezar geleneğine ait buluntular çeşitli bilim adamları tarafından yürütülen arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Sözkonusu kurganlar arasında Hun dini inanışları ve ölü gömme geleneklerini en iyi yansıtan örneklerden birisi de Pazırık Kurganlarıdır. I.Pazırık kurganı, ilk kez 1929 yılında Rus arkeologları S.I. Rudenko ve M.P. Griaznov tarafından kazılarak gün ışığına çıkarılmıştır. Sözkonusu kurganlar, Altay Dağları'nda büyük Ulagan Vadisi'nde bulunmaktadır¹³. Pazırık kurganlarında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda, yaklaşık olarak 40 tane mezar ortaya çıkartılmıştır. Bu kurganların, kağan ve hatunlara ait olduğu anlaşılmaktadır¹⁴. Sözkonusu kurganlarda S.I. Rudenko ve M.P. Griaznov tarafından yürütülen kazı çalışmaları sonucunda Hun kültürü ve sanatı açısından zengin buluntular ele geçmiştir¹⁵.

Hun dinsel inanışları ve ölü gömme gelenekleri açısından önemli olan diğer bir kurgan da Kazakistan'da Issık Göl'ünün kuzeyinde Almaatı'nın 50km. uzağındaki Issık kasabasında bulunan Esik kurganıdır. Esik Kurganı, 1969-70 yıllarında K.A Akisev tarafından keşfedilmiş olmakla birlikte M.Ö. V. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Zengin buluntuları ile dikkat çeken Esik Kurganının, bir Kağan veya Tegin kurganı olduğu düşünülmektedir. Sözkonusu kurgan buluntuları, Pazırık, Noin Ula, Şibe, Tuekta, Berel gibi Hun Kurganları ile benzerlik göstermesi bakımından dikkat çekmektedir¹⁶.

Hun dinsel anlayışı ve ölü gömme gelenekleri hakkındaki önemli bilgilerin ele geçtiği diğer bir kurgan ise Şibe Kurganı'dır. Altay Dağlarının güney bölgesinde Ursul Nehri Şibe mevki yakınlarında bulunan Şibe Kurganı, 1927 yılında Rus arkeolog Griaznow tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkartılmıştır¹⁷. Şibe Kurganında ele geçen buluntular, Pazırık Kurganı buluntuları ile benzerlik göstermekle birlikte M.Ö. V- IV. yy'a tarihlendirilmektedir¹⁸. Hun ölü gömme gelenekleri ve dinsel inanışları bakımından önemli olan diğer bir kurgan ise Berel Kurganı olup Rus araştırmacı Radloff tarafından Güney Altaylar bölgesinde yürütülen

⁸ Uslu, 2016,80.

⁹ Çoruhlu, 2007,75.

¹⁰ Çoruhlu, 2007,74.

¹¹ Sazak, 2014,56.

¹² Sazak, 2014,56.

¹³ Çoruhlu, 2007,87.

¹⁴ Çoruhlu, 2007,88.

¹⁵ Sazak, 2014,58.

¹⁶ Sazak, 2014,79.

¹⁷ Sazak, 2014,58.

¹⁸ Sazak, 2014,59.

çalışmalar sonucunda ortaya çıkartılmıştır. Sözkonusu kurganın ise M.Ö. IV. yy'a ait olduğu düşünülmektedir¹⁹.

Rus arkeolog Rudenko tarafından Altay Dağları'nın güney tarafında yer alan Tuekta'da ortaya çıkarılan Tuekta (Tuyahta) kurganı ise M.Ö. VI -V. yy'a tarihlendirilmektedir ve Pazırık Kurgan buluntuları ile benzerlik göstermesi bakımından önem taşımaktadır²⁰. Altay Dağları'nın güneyinde yer alan Başadar kurganı ise Rudenko tarafından yürütülen kazı çalışmaları sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Başadar Kurganları da M.Ö. IV.-V. Yy'a tarihlendirilmektedir. Kurgan buluntuları Pazırık ve Tuekta kurganlarında ortaya çıkartılan buluntular ile benzerlikler göstermesi bakımından önem taşımaktadır²¹. Moğolistan'da Selenge Nehri yakınlardaki Noin Ula Dağları'nda Rus arkeolog Kozlov ve ekibi tarafından 1924-25 yıllarında yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan Noin Ula kurganları ise M.Ö. II.I yüzyıllara tarihlendirilmektedirler. Noin Ula Kurgan buluntuları, Pazırık Kurgan buluntuları ile benzerlik göstermesi bakımından dikkat çekmektedir²².

Orta Asya Bozkır Kültürleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Hunların, din anlayışları ve ölü gömme geleneklerinin tek tanrı inancı çevresinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Özellikle Hunların yaşam tarzları, buldukları coğrafi bölge ve sosyo- kültürel yapılarının da dini inanışların ortaya çıkmasında ve gelişmesinde önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.

Hunlarda, Orta Asya Bozkır Kültürlerine özgü kurgan mezar geleneğinin geniş bir coğrafi alana yayılmış olduğu anlaşılmaktadır. Sözkonusu gelenek ile ilgili olarak özellikle kurgan mezarlar zengin buluntuları ile dikkat çekmektedir. Orta Asya coğrafyasının farklı bölgelerinde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkartılan kurgan mezar buluntuları, aynı dinsel anlayışın ve ölü gömme geleneklerinin bir devamı olarak benzerlikler göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Hun kurganlarının bazılarında öbür dünya inancı kavramının bir kanıtı olarak, ölü'nün eşyalarıyla ve atıyla birlikte gömülmesi uygulaması dikkat çekmektedir. Hun dinsel inanışları ve ölü gömme gelenekleri içerisinde yer alan yakma gömme adetinin de önemli bir yer teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Orta Asya Bozkır kültürleri içerisinde önemli bir yere sahip olan Hunların dini inanışları ve ölü gömme geleneklerini yansıtan kurgan mezarlar, tarihsel, sanatsal ve kültürel değeri olan zengin buluntuları ile dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

ÇORUHLU, Y (2007), Erken Devir Türk Sanatı, Kabalcı Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

DİYARBEKİRLİ, N (1972), Hun Sanatı, Milli Eğitim Basımevi, 1. Baskı, İstanbul.

ÖGEL, B (2010), Türk Mitolojisi, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5.Baskı, Ankara.

SAZAK, G (2014), Türk Sembolleri Hun Dönemi Türk Motif ve Sembollerinin Sanata ve Hayata Yansıması, İlgili Kültürü Sanat Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul.

USLU, B (2016), Türk Mitolojisi, Kemer Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

¹⁹ Çoruhlu, 2007,99.

²⁰ Sazak, 2014, 59.

²¹ Sazak, 2014,60.

²² Sazak, 2014, 65.